

SÁNDOR KLÁRA *

A velünk élő turanizmus

Ablonczy Balázs: *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története*. Budapest: Jaffa, 2016.

Sokan vártunk régóta egy összefoglaló munkára a magyar turanizmus történetéről. E gondolkodásmód jelentős szerepet játszott a 20. század első felének magyar politikai s még inkább kulturális vonulatai között, nyomai soha nem tűntek el teljesen. A rendszerváltás óta jól érzékelhetően, az utóbbi években pedig kifejezetten látványosan visszatért a közéleti beszédbe. Mint Ablonczy írja, ennek a hagyománynak az elemei velünk élnek, és erősebben hatnak, mint hinnénk, ma is „egy meghíusult álom díszletei között élünk”. Ugyanakkor, néhány fontos munkától eltekintve, alig van szakirodalma ennek e témának – talán azért is, mert ahhoz, hogy megszülessen ez a könyv, a szerzőnek komoly adatföltárást kellett végeznie levéltárakban, múzeumokban, családi archívumokban: naplók, levelek, jegyzőkönyvek, meghívók, följegyzések, hírlap- és folyóiratcikkek sokaságának átolvasására, kijegyzetelésére volt szükség, hogy kezünkbe vehessük a turanizmus történeti–eszmetörténeti megközelítésű leírását. Szükségtelen hát magyarázni, hogy a könyv hiánypótló.

A hiányt többféleképpen lehetett volna pótolni. Kaphattunk volna egy részletes, kronologikusan bemutatott leltárt arról, mikor, milyen céllal alakultak, s aztán hogyan működtek a turanista mozgalom különféle szervezetei, mikor mi történt velük, mikor, melyiknek ki volt a nagyvezére (elnöke), szövetségnagya (titkára), kincstárnoka (pénztárosa), rovója (jegyzője), mi történt az ösgyűléseken

---

* A szerző a SZTE BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék munkatársa. Email: sandor.klara@hung.u-szeged.hu

(közgyűléseken) és a törzsekben (vidéki szervezetekben), ki kivel mikor vezett össze, sértődött meg, vonult át másik szervezetbe. Kétségtelenül hasznos lenne egy ilyen pozitivistá adattár, sokunk munkáját könnyítené meg, de olvasgatásra kevésbé volna alkalmas. Lehetett volna a megközelítés a szemléleti skála másik pólusán: olyan eszmétörténeti munka, amely a turáni gondolat egyes részleteinek előzményeire, kialakulására, változataira, későbbi átalakulásaira koncentrálna, és kevesebbet törődik a turanizmust jellemző adatokkal. Érdekes lenne egy ilyen kötet is, ha a fent említett „áldomszlet” egyes darabjait akarjuk részletesen megismerni. Ablonczy Balázs e két lehetőség hibridjét hozta létre. Ezzel ugyan veszítettek azok, akik kézikönyvként szeretnék használni a kötetet, azok is, akik a keleti örökségre épülő politikai, illetve kulturális gondolkodás egyes elemeinek aprólékos történetét szerették volna olvasni, az olvasók többsége viszont jól járt, mert egy kötetben kap képet a magyar turanista mozgalom történetéről, gondolkodási előzményeiről, cselekvési módjairól, kulturális hatásairól, külpolitikai környezetéről és mai (utó)életéről is. Ezt a nem könnyű feladatot a szerző úgy oldotta meg, hogy a turanista mozgalom legerősebb korszakának, a 20. század első felének történeti leírását tematikus fejezetekkel egészítette ki.

A turanizmus sokféleképpen értelmezhető fogalom, rögtön a könyv elején számos, egymással többé-kevésbé érintkező, de eltérő értelmezési lehetőségek listáját találjuk. A szerző mindezeket egybevéve azt a tág definíciót adja, hogy a tárgyaül választott gondolkodási és cselekvési rendszer „a Keletről való gondolkodás közéleti–kulturális koncepcióinak levonása”; a könyv annak a közéleti érzékenységnek a története, „hogyan viszonyult a Kelethez, a magyar néprokonság gondolatához a honi értelmiség és a politika, milyen megoldásokat, javaslatokat dolgozott ki az eredettudat használására vagy felhasználására”.

A könyv első négy fejezete a mozgalom előzményeit, a Magyar Turáni Társaság, illetve a belőle kiszakadt szervezetek 1945-ig tartó történetét tárgyalja. Érinti a *Turán* eredeti jelentését – az irániakkal ellenséges kelet-iráni népek neve volt a 3. és 7. század között, ebből vált az északi nomádok megnevezésévé –, s hogy a fogalom az 1840-

es években már megjelent a magyar tudományos közbeszédben. A század vége felé több magyar expedíció is kutatta Ázsia földrajzát, állat- és növényvilágát, néprajzát, régészeti emlékeit, nyelveit, a századforduló körül több jelentős keleti magángyűjtemény jött létre, és nagy föltűnést keltett a finn képzőművészek Párizsban, a világkiállításon bemutatott törekvése a finn művészet megújítására, amit a paraszti hagyományokra alapozva képzeltek el. Időközben megerősödött Japán külpolitikai szerepe, megjelent a belpolitikai akarat arra, hogy Magyarország egyfajta sajátos „gyarmatosítást” hajtson végre a Balkánon, s Max Müller nyelvfelosztási elméletének formájában (a nem sémi és nem indoeurópai nyelveket turáni nyelveknek nevezte) egy ideje már készen állt a tudományos alapozás is arra, hogy rokonnépeket keresendő Ázsia felé forduljanak.

1910 végén alakult meg a Magyar Turáni Társaság, amely a II. világháború végéig fontos, 1918-ig pedig vezető szerepet játszott a mozgalom életében. Kezdetben az Ázsia iránti érdeklődés fölkeltése volt a célja, 1918-tól már a rokon népekkel való kapcsolatteremtés elősegítését, a róluk szóló ismeretek terjesztését tekintette fő feladatának. A társaság tagságának egy része – arisztokraták, nagypolgárok, politikusok (1913 és 1945 között csaknem minden miniszterelnök tagja volt a társaságnak), a pénzügyi elithez vagy a sajtóhoz tartozók – „hivatalból” volt az akkor igen tekintélyes szervezet tagja. A tagok zöme tudományos érdeklődésből csatlakozott: tudományos kutatók, múzeumok, levéltárak dolgozói, műgyűjtők. A turáni eszme leglelkesebb hívei az aktivisták voltak: leginkább tanárok, iparosok, tisztviselők. Voltak jónéhányan – főként tudósok, művészek –, akik nem csatlakoztak turanista szervezethez, de munkájukon, művészetükben nyilvánvaló a keleti orientáció.

A Turáni Társaság céljai, tagságának eltérő érdeklődésével és szándékaival összhangban, többfélék voltak. Részük volt a magyar történelem keleti hátterének jobb megismerése, a „rokonnépek” (beleértve a finneket, észteket, törököket, mongolokat, esetleg japánokat) kultúrájának, nyelvének megismertetése a nagyközönséggel. De részük volt a külpolitikai orientáció

megváltoztatása, egyfajta elitképzés a kiválasztott ázsiai országok számára, hogy az ő lojalitásuk segítségével lehessen megvalósítani a civilizatorikus küldetést, azaz a Nyugatot elvinni Keletre, s megvalósítani a magyar érdeket, azaz kulturális és gazdasági befolyást szerezni Ázsiában. A legradikálisabb turanisták a magyar társadalom turáni reformját szorgalmazták: például hogy a történelmi egyházaktól megszabadulva térjünk vissza pogány vallásunkhoz, vagy hogy az iskolai tantervben kapjon kiemelt szerepet a keleti örökség.

Annak ellenére, hogy a háború esélytelenné tette a legmerészebb tervek megvalósítását, a turanista mozgalom aranykora 1916 és 1918 közé esett. 1916-ban a Turáni Társaság Magyar Keleti Kultúrközponttá alakult, és a Parlament felsőházi részében kapott helyet, önálló sajtóosztállyal és tudományos szakosztályokkal. Tetemes kormányzati támogatással, nagy presztízzsel működött a szervezet: expedíciókat szerveztek, Isztambulban kulturális intézet alakult, gazdasági tárgyalásokat folytattak különböző országokban, megerősödött a társaság folyóirata, a *Turán*, a hadifoglyok között antropológiai, néprajzi, nyelvészeti vizsgálatokat végeztek, alaposan megerősödött a törökbarát vonal, kétszáznál valamivel több török, bolgár, bosnyák, tatár, albán ösztöndíjas diák érkezett Magyarországra tanulni. A turanizmus mint gondolkodási keret szempontjából talán mégis az volt a legfontosabb, hogy – Ablonczy megfogalmazásával – „a közvélemény széles rétegei számára ez volt a Keletről való gondolkodással szembesülés pillanata”. Magyarországon akkoriban sokan álmodtak arról, hogy Budapest a turáni népek fővárosa lesz. Persze már ekkor sem mindenki rajongott az ázsiai nosztalgiáért: Germanus Gyula például betegesnek tartotta a turáni visszavágyódást, és a faji és nyelvi rokonság helyett a magyar kultúra európaiságát hangsúlyozta.

Az ellenérzések és bírálatok nemigen rendítették volna meg a társaságot, a vesztes háború és Trianon annál inkább. A győzedelmes terjeszkedés vágyát a Nyugatban való csalódás váltotta föl, s ez vált a turanista gondolkodás vezérmotivációjává. A Turáni Társaság mint szervezet is megsínylette ezt az időszakot: a társaságban is erősödő antiszemitizmus miatt a zsidó származású tudósok és polgárok

elhagyták a szervezetet, de a radikalizálódás és a dilettantizmus elől elmenekültek a tudósok is: ekkor hívták életre a keletkutatás népszerűsítésével foglalkozó, ma is létező Kőrösi Csoma Társaságot, és lapját, a *Kőrösi Csoma Archivum*-ot. A radikális turanisták, elégedetlenkedve a Társaság szerintük puha föllépésével, szintén új szervezetet alapítottak, a Magyarországi Turán Szövetséget. Pár évvel később azonban, mint Móra Ferenc írta, e „turáni mezőkre beütött az ördög”, a tisztújító ösgyűlésén egymásnak esett a társulat két fele. A szövetség jó időre eltűnt, tagjai szétszéledtek, más körökben próbálták érvényre juttatni nézeteiket. A Szövetség csak az 1930-as évek végén támadt újra föl, bátor és megvalósíthatatlan álmokat szöve arról, hogyan hozzák majd létre a Turáni Népek Levente- és Diákotthonát, hogyan állítanak monumentális Attila-szobrot, hogyan vezetik be az igazi turáni tantervet az iskolákban, alapítanak pártot vagy világszövetséget. Az éles antiszemitizmus sem állt távol tőlük.

Ugyanebben az időben, az 1920-as évek közepe táján kezdett talpra állni a Turáni Társaság, fő tevékenysége továbbra is az előadások, fölolvadások, vacsorák és nyelvtanfolyamok szervezése maradt, de szerepet kaptak a reformálódó Törökországba küldött mérnökök rekrutálásában is. A diplomáciai vonal továbbra is erős maradt a társaságban, de a magyar külpolitikában soha nem vált hivatalossá a keleti orientáció.

Az 1920-as években – ezt a mai turanisták nehezen hinnék el – a turanizmus legdinamikusabb ága a néprokonsági eszme követése volt. A gondolat Finnországból indult, de az észtek is korán ráharaptak. A néprokonsági eszmén alapuló finn–magyar–észti kapcsolatépítés elkötelezett hívévé vált a Turáni Társaság egyik alapítója, Teleki Pál, Klebelsberg Kunó szintén támogatta ezt az ideát, ennek következtében vezették be az iskolákban a néprokonsági nap ünneplését, a rádió és a filmhíradók pedig ontották a finnekről, észtekről, ritkábban a kisebb finnugor nyelvű népekről szóló ismeretterjesztő összeállításokat. A néprokonsági gondolat erősödését jól jelzi, hogy a Turáni Társaság 1931-ben fölvette nevébe a „Magyar Néprokonsági Egyesület” kiegészítést. Ezzel bizonyos szempontból saját riválisát teremtette meg: 1937-ben

megalakult a Magyar–Finn Társaság, és számos akciót, cselekvést, szervezést átvett a Turáni Társaságtól. Ebben az időben a „turáni” egyébként is kiszorult a komolyan vehető jelzők közül, lényegében csak a szélsőjobb használta pozitív felhanggal.

A bevezető fejezetet követő három egység a könyv törzse: a további fejezetek lényegében ezt az anyagot bővítik tovább egyes részletek kiemelésével. Ezek a fejezetek tárgyalják a turáni gondolat tartalmát, mozgalmá formálódását, irányait, cselekvési formáit, a turanizmus legfontosabb szervezeteit, ezekben találjuk a turanizmus fő alakjainak a portréját. E portrékat a szerző bravúrosan illesztette a szövegbe: nem nevük első előkerülésekor ismerjük meg a fontosabb szereplőket, így nem fulladunk bele az életrajzokba a kötet elején, hanem megfelelő pillanatban köthetünk újabb ismeretségeket, megfelelő porciókban kapjuk a turanizmus főalakjairól a legfontosabb ismereteket. Viszont, ha szabad telhetetlenkedni: nagyon jólesett volna, ha függelékben kapunk egy időrendi táblázatot az évszámokkal és az alapítók, tisztségviselők nevével – gondolom, sokan vagyunk, akik szívesen megspórolnák, hogy végignézzék az Ablonczy Balázs által már ellenőrzött adatokat.

A következő három fejezet a turanizmus mint eszme kulturális lecsapódásaival, illetve külpolitikai fogadtatásával foglalkozik. Az egyik a karakteresebb vidéki szervezetekkel (Miskolcon, Debrecenben, Gödöllőn), a székelykultusz fölvirágzásával, a turáni egyistenhívőkkel, illetve egy németellenes, katonai jellegű szerveződéssel, a Turáni Vadászok Országos Egyesületével. A következő azzal, hogyan vált egészen hétköznapivá a turanizmus mint gondolkodásmód: milyen módon jelent meg az iskolákban, a cserkészletben, az ifjúsági irodalomban, hogyan vált a *Turán* mint elnevezés olyannyira trendivé, hogy nem csak Horthy magánvonatát nevezték így, hanem lényegében bárminek a márkanéve lehetett: írószergyártól a szén- és fakereskedésen át a szőnyegszövő vagy cipőkészítő vállalatig számtalan cég választotta magának. Itt kapunk áttekintést arról is, milyen hatása volt a keleti irányultságnak a magyar építészetben és képzőművészetben – Ablonczy ezt a hagyatékot nevezi „a turanizmus egyetlen értékelhető örökségének”. A következő fejezet a magyar turanizmus külföldi kapcsolatait

tárgyalja: azt, miért nem volt alkalmas sem a finn és észti néprokonsági eszme, sem a sokkal inkább a pánturkizmusra hajló török hangulat, sem a japán kulturális és diplomáciai kapcsolat arra, hogy a magyar turanizmus lelkes partnerévé váljon – s ráadásul még nyugati fogadtatása is erősen elítélő volt.

A három tematikus fejezet után látszólag visszatérünk az időrendhez, az utolsó két fejezetben azonban nem a turanizmus félmúltbeli és jelenkori történetének kidolgozását kapjuk. Ezek a részek a tematikus fejezetekhez állnak közelebb, amennyiben azok is néhány kiemelten fontos jelenség bemutatásával jellemeznek egy-egy területet, s az utolsó két fejezet szintén – ez esetben a bemutatott téma az emigráció turanista körei, illetve a mai megjelenési formák közül néhány. Érthető ez az eljárás, hiszen az utolsó két fejezetből akár önálló könyveket lehetne írni.

Az utolsó előtti fejezetben a turáni gondolat 1945 utáni életéről kapunk képet: a sikertelen újrakezdésről, a társaság 1947-ben történt föloszlatásáról, s hogy hogyan szorult a turáni eszme emigrációba – és borult virágba a magyar-sumerológia (Komoróczy Géza kifejezése a dilettáns magyar–sumer nyelvokonításra) –, illetve hogyan kényszerült rejtőzködni itthon – a korábbi ismeretségek megmaradtak, a külföldön kiadott kéziratok magántársaságokban terjedtek. Ez volt az az időszak, amikor a finnugor népekkel való heves barátkozás végképp eltűnt a turanista gondolkodásból, sőt, a finnugor nyelvokonság elleni lázadás egyenesen kommunistaellenes politikai állásfoglalássá vált. A rendszerváltás után aztán gyorsan fölbukkantak a turanista könyvek is a boltokban, 1998-tól 2009-ig újra megjelent a *Turán* – 2015-ben bejelentett ismételt újraindulása azonban nem következett be.

A kötet utolsó fejezete két markáns közéleti jelenséget emel ki, amelyek erősen emlékeztetnek a 20. század első felének turanista ideológiája által motivált politikai cselekvésekre. Az egyik a Magyarok Országos Gyűlése és a Kurultáj megrendezése (és ennek háttérében a Turán Alapítvány, illetve a Magyar Turán Szövetség létrehozása), amelyet a kívülállók a hagyományőrzők magukat politikamentesnek nevező részének fejcsoválása ellenére elsősorban a szélsőjobboldalhoz kötnek – már csak azért is, mert a Jobbik

politizálásának első éveiben igen határozottan a turáni vonalat követte. A rendezvény azonban 2012 óta Lezsák Sándor, a parlament fideszes alelnöke révén soktízmilliós állami támogatást is kap. A Kurultáj igazi nyári turistalátványossággá lépett elő, 2016-ban már közel kétszázezren vettek részt rajta, a „rokontudatú népek” seregszemléjére (így hirdetik a találkozót) számos nagykövét és vendégcsoport érkezett, őket az Országházban fogadták. (Apró megjegyzés: azért abban kétségeim vannak, hogy a rendezvény előadásaiiban, s legfőképpen könyvkínálatában mennyire dominál újabban a tudományosság, mint a könyvben olvassuk – néhány kirakatelőadásra nézve talán igaz ez, de az alapítvány és a rendezvény honlapján tudományosnak hirdetett előadásokra kevésbé.)

A másik közéleti jelenség a Fidesz „keleti nyitása”, amely a párthoz kötődően először a 2010-es választási programban jelent meg, de mint a szerző fölhívja rá a figyelmet, évekkel korábban a Magyarok Világszövetségének az elnöke, Patrubány Miklós már megfogalmazta, hogy ideje újra keletre fordítani tekintetünket. A „keleti nyitás” azóta is napirenden van: egymást követik a gazdasági tárgyalások az ázsiai országokkal, jócskán megnőtt a diplomáciai érintkezések száma a „rokontudatú népekkel”, a Stipendium Hungaricum ösztöndíjat elsősorban ezen országok fiataljainak találták ki, és így tovább. Ablonczy megjegyzi: nem gondolja, hogy a kormány keleti nyitását kiötlő, bemutató és magyarázó politikusok turanisták lennének, hiszen nem tartják küldetésüknek a Nyugat megváltását és az ország keletre fordítását, de olyan beszédmódot alkalmaznak, amely részben a turanizmus elemeiből merít.

Ablonczy Balázs mindvégig tapintatos vizsgálata tárgyával, a könyv kiegyensúlyozottan empatikus. Nem rejtegeti a turáni mozgalom csöppet sem kedves vonásait – igaz, nem is hangsúlyozza agyon őket, és olykor mintha a szükségesnél több fölmentést kapnának a turániak (például abban a megjegyzésben, hogy a gondolatok 1945 utáni torzulására a diktatúra nyomása a magyarázat, hiszen a turanisták nagy részétől korábban sem állt távol az antiszemitizmus). De nem is gúnyolódik – ez sajnos gyakran előfordul a laikus történelem- és nyelvtörténet-értelmezések

bemutatásakor, a nyelvész recenzens szempontjából még sajnálatosabb, hogy elsősorban a nyelvészeti kritikákban találkozni ilyesmivel, valószínűleg Zsirai Miklós csodabogarainak s aztán Ligeti Lajos szintén nem finomkodó megjegyzéseinek mintája miatt. Pedig az ezredforduló nyelvészetében sem ismeretlen (korábban sem volt az, de csak néhány évtizede izmosodott meg ez a kutatási irány) a laikusok nyelvészeti nézeteit vizsgáló, lényegében antropológiai és kognitív megközelítésű kutatás, a népi nyelvészet (*folk linguistics*) tanulmányozása. De ha valaki nem vizsgálati tárgyként kezeli a laikus nézeteket, a gunyorosság akkor is alkalmatlan eszköz az ismeretek terjesztésre, és megakadályozza mások gondolkodásának megértését, márpedig az erre való törekvés és a fölfedező nyitottság nemcsak kívánatos, hanem kötelező attitűd (kellene hogy legyen) minden humán- és társadalomtudományi kutatásban. De nem kell nagy szavakat használnunk: az is elég, ha a kutató figyelembe veszi, hogy tudományosan tévedni nem morális kérdés – tudatosan hamisítani, elhallgatni, torzítani vagy nem megtenni mindent, hogy elkerüljük a tévedést, az, de a laikus történészkedők és nyelvészkedők közül sokan valódi meggyőződésből mondják, amit mondanak. Az is elég, ha a kutató valóban kíváncsi a gondolatok kialakulásának motivációira, terjedésük okaira és föltételeire. A könyvet olvasva az volt az érzésem, hogy szerzője tényleg kíváncsi volt a turanizmus 1945 előtti szereplőire és gondolkodásukra.

A könyv ugyanis valószínűleg azért tapintatos saját tárgyával, mert emberközeli: Ablonczy Balázs elsősorban emberek gondolkodásának, közösségeinek a történetét mutatja be, nem önmagukban az ideákat és eseményeket. (Ez korántsem olyan természetes a humán szakirodalomban sem, amilyenek hangzik.) Maga is írja: a magyar turanizmus története elsősorban nem a szervezetek, hanem a turáni gondolatot különféle módozatokban és intenzitással magukénak valló személyek történeteinek, közösségeinek története. Ezt az emberközelist a szerző kifejezetten hangsúlyozza az üdítően esszéisztikus stílussal, a sok fényképpel és idézettel, de ide vehetjük az elsősorban a portrékban megjelenő csipkelődéseket, olykor erősebb iróniát, sőt, némelyik megjegyzést akár apró gonoszkodásnak is olvashatjuk – ezt nem

rosszallásképp írom, ezek a kiszólások a turanista főszereplők némelyikének jelleméről kimondottan jót tesznek a könyvnek. Hálásak lehetnek az olvasók a kellemesen adagolt (bár a könyv második felére megfogyatkozó) mikrotörténeti megjegyzésekért is, például arról, hol és mennyiért vették a virágot Pekár Gyulának, a Turáni Társaság 1937-ben elhunyt elnökének a temetésére, miért vitt magával több láda kockacukrot Györffy István néprajzkutató egy anatóliai expedícióra (és miért maradt az egész végül Isztambulban), hogyan juttatta betegágyba egy alaposabb budapesti masszázs a finn nyelvész Eemil Setälät, és így tovább.

Ablonczy nem erőlteti, hogy az olvasó hozzá hasonlóan megértő legyen, de lehetővé teszi az értő olvasást. Például elegáns diszkrécióval meséli el, hogy a korai turanizmus egyik vezéralakjának, a Kelet-Ázsiai Múzeum alapítójának, Felvinczi Takács Zoltán művészettörténésznek a lánya hegedűművész volt, s keresztanyja a szintén turáni gondolkodással jellemezhető Szörényi Gyula grafikusművész kisebbik (s nem idősebbik, de soha nagyobb tévedés ne legyen könyvben) fiának, Leventének, s hogy a Szörényi-fiúk ebben a szellemi környezetben nőttek föl. Nem rágja az olvasó szájába, de sokan lehetnek, akik ezzel a háttérrel jobban értik, miért a népzene volt az Illés egyik inspirálója, hogyan keveredett a rockzenész az 1998-ban újraindított *Turán* szerkesztőbizottságába, s egy időben a pilisi csakravadászok környékére.

Nincs tudományos munka, amelyben ne találnánk olyan megjegyzést, kijelentést, amellyel közőködni lehet, ha a recenzensnek ahhoz van kedve. Nekem nincs, mert fontos és jó a könyv, amelyről írok. De egyébként is alig volt olyan része a szövegnek, amelyhez kérdőjelet tennék. Néhol félreérthető a fogalmazás (Vámbéry, a 32. oldalon olvasható megjegyzéssel szemben nemhogy nem keverte a nyelv és az etnikum történetét, de kifejezetten megróttá finnpárti vitapartnereit, akik viszont igen); van, hogy az olvasó még többet szeretne kapni (igaz, hogy környezetünkben hemzsegnének a keleti gondolat jelei, mint olvassuk, de a könyv ezeknek csak egy részét érinti); van, hogy kicsit hiányzik egy kérdés fölvetése (érdekes lenne fölteni, mennyiben dokumentálható, ha egyáltalán, hogy a kommunista–szocialista

érában tudománypolitikai nyomás is érvényesült-e a nomád múlt és a török kapcsolatok jelentőségének csökkentése érdekében). A turanizmusnak jócskán voltak a 19. század előtt is gondolati előkészítői, nemcsak a masszív hunhagyomány (erre röviden utal Ablonczy is), a keleti ősök keresése Julianuséktól kezdve, jelen volt – ki tudja, mikortól, talán részleges, de folytonos hagyományként – a keleti származás tana, s bár más orientációval, de habitusként évszázadok óta jelen volt a küldetésség, a kiválasztottság tudata is. Az előzmények leírása és az 1945 utáni történet tehát elnagyoltabb, mint a 20. század első felének alapos tárgyalása, ezt részben indokolja azonban, hogy mégis az az időszak volt a turáni eszme fő korszaka. És persze mindezek jórészt érdeklődésbeli eltérések szerző és olvasó között, az volna furcsa, ha nem lennének ilyenek.

Vannak értelmezési különbségek is – szintén az lenne érthetetlen, ha nem volnának. Nekem például kérdéses, mennyiben nevezhető Lükő Gábor és Mándoky Kongur István olyan „hídembernek”, aki „az államszocialista Magyarországon is megjelenítette a keleti gondolkodás hagyományát”, és áttemelte „a turáni/keleti gondolat egyes elemeit a rendszerváltás utáni közgondolkodásba” (234). Mándoky, mint Ablonczy Balázs is írja, erős kun-tudattal rendelkezett, tudományos munkájának középpontjában a magyarországi kun nyelv és ennek emlékei álltak. Írásait olvasva – vagy vele beszélgetve – azonban nem volt olyan érzésem, hogy valamiféle keleti nyitást akarna a magyar politikában (a kazakokkal való szorosabb kapcsolata kun identitásával, s aztán házasságával is jól magyarázható), s az sem, hogy civilizatorikus küldetést érezne a Kelettel kapcsolatban: úgy vélem, érdemes megkülönböztetni, ki foglalkozik a Kelettel ehhez hasonló turáni célok miatt, s ki azért, mert – akár saját etnikai tudata által motiválva – ez a kutatási területe és egyben akár szenvedélye. Azt gondolom, attól sem lesz valaki „hídember” (s ez érvényes Lükőre és a hasonló kontextusban emlegetett László Gyulára is), hogy a hivatalos vonallal szemben, az akadémiai fősodrason kívül munkássága egyfajta alternatívitást jelenít meg. Az ilyen szembenállásnak, alább Lükőnél látni fogjuk, más oka is lehet – de Mándokyra még ez sem érvényes, a kun emlékekről írott könyve minden céhes szabálynak megfelel. (És itt

lenne különösen érdekes a fentebb említett hiányzó kérdés, az államszocialista időszakban a turkológia hivatalosan meghúzott korlátainak vizsgálata.)

Lükőt olvasva sem volt olyan érzésem, hogy turanista vagy turanista beütésű szerzőt olvasok. Ellenkezőleg: a szomszéd népek jobb megismerésének szükségességét hirdette, s ennek érdekében munkálkodott, elsősorban a román folklórt kutatva – ezt egyébként Ablonczy is kiemeli. Az, hogy Györffy-tanítványként a néprajzot a régi (pogány) magyar kultúra legfőbb kincsestárának tekintette, természetes volt, a magyar folklorisztikának ez nem csak abban az időben, hanem még később is jellemzője maradt, nem kellett hozzá turáni gondolkodás. Lükő Gábor másik mestere – ezt szintén jól tudja a szerző is, hiszen írja – Karácsony Sándor volt, akit végképp nem lehet turanistának nevezni, noha sokan gondolhatják róla, hiszen munkái tele vannak a magyar lélek keleti mivoltának emlegetésével. Karácsony speciális terminológiájában azonban a „magyar”– „keleti”– „mellérendelő” szinonimasor nem etnikai (nem is grammatikai), hanem kognitív–nyelvi–metafizikai tartalmat hordoz, a képi, elsődleges tapasztalást, a magunkhoz engedést, a viszonyban levést fejezi ki az absztrakció kognitív értelemben is tárgyiasító mivoltával szemben (filozófiája Martin Buber *Én–Te* és *Én–Ő* viszonyával vagy Bahtyin dialóguselméletével rokon), s mindezt erős keresztény metafizikával kapcsolja össze. Lükő nem fejtette ki részletesen Karácsony nézeteit – miért is tette volna, ott voltak Karácsony munkái –, hanem megélte és alkalmazta (afféle mellérendelő módon). Ami megtévesztő lehet talán, hogy Karácsony – és Lükő – sok szempontból a 20. századra elsüllyedt humboldtiánus paradigma örököse volt, s ilyen értelemben munkáik, de legalábbis bizonyos megfogalmazásaik nehezen értelmezhetők az időközben uralkodóvá vált, és klasszikusan „alárendelő” (absztraháló) pozitivista, illetve strukturalista paradigma vernakulárisát beszélők számára. (Jól értelmezhető viszont a karácsonyi társaslélektan – azaz a szociálpszichológiával vegyített antropológia – a Németországból Amerikába exportált, s ott kibontakozott relativista antropológiai iskola szemléletében, minthogy az is a humboldti szemlélet folytatása.) Lükő évtizedekre

szóló perifériára szorulásához nem kellett a keleti örökség hangsúlyozása, elég volt hozzá a Karácsonnyal való szoros kapcsolat.

A keleti örökséggel számoló gondolkodás hagyományainak vizsgálata azonban valóban fontos, hiszen tömegével vannak a „hidak”: olyan művek, amelyek a 20. század első felében születtek, de a 20. század második felében is rendszeres használatban voltak (s ma is használatban vannak), s terjesztették a turanizmusban is megtalálható elemeket. Csak két példával: Weöres 1941-ben írt *Holdbeli csónakos*-ában számtalan hagyomány motívumaival találkozunk, de a fő keret egyértelműen a magyar keleti hagyomány (Szkítia, fehér sólyom, magyar népmesei alakok, öreg táltos, áldozatbemutató stb.), ha tetszik, akkor a néprokonsági eszme megjelenítésével (a nevével még a medvekultuszt is beidéző lapp királyfi a Szkítiában élő magyar fejedelem lányának igazi párja), ráadásul a „nyugati Nap” egyenesen gyűlöli a magyar királynőt, a nyugatiak elárulják. A 20. század elejétől minden magyar kisdíák olvasókönyvében megtalálhatók Móra Ferenc Attiláról szóló történetei, természetesen a Csodaszarvas mondája is. Kérdéses, mennyire tartoznak ezek a művek a turanizmus átörökítéséhez – vagy mennyire „hídemberek” azok a kutatók, akik az 1945 után megengedettnél–megszokottnál szorosabb honfoglalás előtti török kapcsolatokat föltételeztek, esetleg a székelyeket csatlakozott török néprésznek tartották, vagy azok a művészek, akik keleti motívumokat értelmeztek át. A turanizmus fogalmának nagyon tág értelmezése szerint oda tartoznak, de az ilyen módon parttalaná váló fogalom nemigen segít a turáni mozgalom megértésében, amelyben a „keleti elemek” sokkal sűrűbben vannak jelen, ráadásul politikai, kultúrpolitikai, gazdasági szándékokkal összekapcsolva.

E közzétett megjegyzésekből jól látszik: ezek nem a könyv hiányosságaiból fakadnak, sokkal inkább a recenzens számára is továbbgondolásra, beszélgetésekre, újraértelmezésre ösztönző interpretációs különbségek – vagy pusztán abban az értelemben hiányok, hogy egyszerűen szívesen olvastam volna ebből a szövegből akár kétszer ennyit. Mert Ablonczy Balázs könyve nemcsak hiánypótló, nemcsak fontos, de élvezetes olvasmány is. Győződjenek meg róla.